

МОРАЛЬНА СВІДОМІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Короленко В.Л., канд. пед. наук

Миколаївський національний аграрний університет

<https://orcid.org/0000-0002-3086-8340>

Анотація: У роботі розглядається сутність моральної свідомості особистості як складного багаторівневого феномена. Проаналізовано основні підходи до визначення понять «етика», «мораль» і «моральність», а також окреслено структуру моральної свідомості через ключові категорії: цінності, обов'язок, моральні якості, уявлення про щастя та сенс життя. Особливу увагу приділено проблемам морального вибору, конфлікту та аморалізму. Висвітлено психологічний підхід до дослідження моральної самосвідомості та вплив соціокультурних чинників на її формування. Окремо розглянуто сучасні тенденції розвитку моральної свідомості, зокрема зростання індивідуалізму та зниження ролі альтруїстичних цінностей.

Ключові слова: моральна свідомість, етика, мораль, моральність, цінності, моральний вибір, моральний конфлікт, аморалізм, самосвідомість, соціокультурні чинники, індивідуалізм

Моральна свідомість особистості є складним, багаторівневим і динамічним феноменом, що виступає предметом дослідження етики як філософської науки. Етика традиційно розглядає мораль як свій основний об'єкт, однак самі поняття «мораль» і «моральність» не мають однозначного трактування. У науковому дискурсі вони часто використовуються як синонімічні, хоча існують підходи, що розмежовують їх, інтерпретуючи мораль як форму свідомості, а моральність – як практичну реалізацію норм у поведінці людини. Водночас висловлюється позиція, відповідно до якої мораль має соціально-груповий характер, тоді як моральність є універсальною характеристикою людського буття. З огляду на термінологічну невизначеність, у межах даного дослідження ці поняття розглядаються як взаємозамінні.

У контексті зазначеного особливого значення набуває аналіз структури моральної свідомості. Вона являє собою цілісну систему взаємопов'язаних елементів, серед яких провідну роль відіграє ціннісна орієнтація. Саме вона визначає ієрархію життєвих пріоритетів і виступає системоутворюючим чинником, що забезпечує внутрішню єдність моральної свідомості. Поряд із цим важливе місце посідає сфера обов'язку, яка відображає уявлення про належне і надає моральним нормам імперативного характеру. Доповнюють цю структуру уявлення про моральні якості особистості – чесноти і вади, що формують ідеал належної поведінки, а також уявлення про щастя, які охоплюють такі аспекти, як любов, дружба і задоволення. Не менш значущим є і питання сенсу життя, що пов'язане з усвідомленням людиною власних цілей і життєвих орієнтирів.

Разом із тим моральна свідомість не вичерпується зазначеними компонентами, що зумовлює необхідність розгляду її функціональних проявів. Зокрема, важливим елементом є проблема морального вибору та конфлікту, яка виникає в ситуаціях суперечності між різними цінностями та нормами. У таких умовах особистість змушена визначати пріоритети, що нерідко супроводжується внутрішньою напругою. Додаткового значення набуває питання співвідношення соціальних норм – зокрема, ввічливості та тактовності – із фундаментальними моральними принципами. Об'єктами моральної оцінки виступають явища суспільного життя, уявлення про справедливість, розподіл добра і зла, прав і обов'язків, а також система санкцій. Водночас слід підкреслити, що моральна свідомість не може бути редукована до окремих елементів, оскільки характеризується складною ієрархічною організацією.

Звернення до психологічного підходу дозволяє поглибити розуміння моральної самосвідомості. Зокрема, дослідження цього феномена передбачає необхідність селекції ключових аспектів, оскільки його повне охоплення є практично неможливим. У цьому контексті провідне значення мають моральні цінності, які визначають спрямованість поведінки та життєві орієнтири особистості. В історичному розвитку етичної думки як вищі цінності розглядалися соціальна справедливість, суспільна користь, прогрес та інтереси різних соціальних груп. Відтак саме характер ціннісних орієнтацій зумовлює специфіку моральних норм і оцінок.

Логічним продовженням цього є аналіз моральних принципів як способів реалізації моральних вимог. Вони можуть відображати як універсальні норми, так і специфічні підходи до їх тлумачення, зокрема релятивістські або догматичні. Водночас повноцінне дослідження моральної свідомості неможливе без урахування її протилежного виміру – аморалізму. Різні концептуальні підходи до аморалізму включають обґрунтування свободи особистості, трактування насолоди як блага, критику моралі як інструменту соціального контролю або ж визнання сили як критерію справедливості. Це свідчить про неоднозначність і внутрішню суперечливість моральних уявлень.

Особливої уваги заслуговує проблема морального конфлікту, яка виступає одним із центральних питань етичного аналізу. Йдеться про ситуації, у яких особистість змушена обирати між альтернативними цінностями або між метою і засобами її досягнення. Подібні ситуації, як правило, не мають однозначного вирішення і потребують глибокого рефлексивного осмислення. При цьому характер вибору значною мірою визначається домінуючими цінностями особистості, що дозволяє говорити про їх системоутворюючу роль.

Розглядаючи моральну свідомість у ширшому контексті, необхідно враховувати вплив соціокультурних чинників. Вона формується під впливом традицій, норм і цінностей конкретного суспільства, що зумовлює її неоднорідність. Одні індивіди орієнтуються переважно на зовнішні соціальні норми, тоді як інші керуються внутрішніми переконаннями і принципами. У різних культурних середовищах по-різному інтерпретуються такі категорії, як право, обов'язок і суспільна користь, що відображається у специфіці моральних суджень.

У цьому зв'язку особливого значення набувають відмінності у підходах до морального самовизначення. З одного боку, існують культурні моделі, що підкреслюють автономію особистості у визначенні моральних норм. З іншого – системи, які наголошують на необхідності дотримання встановлених правил. Відповідно, різняться і підходи до оцінки допустимості досягнення позитивних цілей негативними засобами – від категоричного заперечення до ситуативного прийняття.

Крім того, моральна свідомість зазнає впливу гендерних чинників. Зокрема, уявлення про морально досконалу особистість у жіночому вимірі частіше пов'язане з емпатією, турботою, щирістю та орієнтацією на гармонійні міжособистісні відносини. Це свідчить про наявність певних відмінностей у ціннісних акцентах і способах моральної інтерпретації поведінки.

Аналіз сучасних досліджень дозволяє виявити тенденції трансформації моральної свідомості. Зокрема, спостерігається зниження значущості соціальних контактів, альтруїстичних установок та орієнтації на благо інших. Водночас зростає роль матеріального добробуту, особистісної самореалізації та самозбереження. Це свідчить про посилення індивідуалізації моральної свідомості та формування прагматичних життєвих стратегій.

Таким чином, моральна свідомість постає як динамічна система, що формується під впливом сукупності психологічних, соціальних і культурних чинників. Вона інтегрує цінності, норми, принципи та індивідуальні установки, визначаючи поведінку особистості та її ставлення до навколишнього світу. У сучасних умовах особливої актуальності набуває проблема досягнення балансу між індивідуальними інтересами та соціальною відповідальністю, що є необхідною передумовою гармонійного розвитку особистості.

Список використаних джерел

1. Короленко В.Л. Вирішення конфліктів серед молоді за допомоги медіації. *Медіація & Університети 1.0* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (15 листопада 2024р., Чернівці). Чернівці, 2024. С. 379-380.
2. Короленко В.Л. Значення сім'ї у вихованні сучасної особистості. *Актуальні проблеми сучасної науки та освіти*: матеріали XII міжнар. наук.-практ. конф., (м. Львів, 29-30 серпня 2024 р.). Львів : Львівський науковий форум, 2024. С. 49-51.
3. Короленко В.Л. Формування моральних цінностей молоді. *Science and Global Challenges in the Modern World: Proceedings of the International Scientific Conference* (2024, November 4). Leicester, UK: Bookmundo, 2024. С. 110-111.

Abstract: The paper examines the essence of moral consciousness of the individual as a complex and multi-level phenomenon. It analyzes the main approaches to defining the concepts of ethics, morality, and moral conduct, and outlines the structure of moral consciousness through key categories such as values, duty, moral qualities, the concept of happiness, and the meaning of life. Special attention is paid to the issues of moral choice, moral conflict, and amoralism. The study also highlights the psychological approach to moral self-consciousness and the influence of socio-cultural factors on its formation. Particular emphasis is placed on current trends in the development of moral consciousness, including the growth of individualism and the decline of altruistic values.

Keywords: moral consciousness, ethics, morality, moral values, moral choice, moral conflict, amoralism, self-consciousness, socio-cultural factors, individualism.